

УДК 378.147

Юрій Підборський

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглядаються питання структури та значення професійної компетентності в педагогічній діяльності майбутнього вчителя як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію, що виникла у зв'язку з необхідністю забезпечити високу якість освіти. Досліджується зміст педагогічної діяльності в умовах профільного навчання.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, професійно-педагогічна компетентність, компетентнісна освіта, ключова компетентність.

В статье рассматриваются вопросы структуры и значения профессиональной компетентности в педагогической деятельности будущего учителя как своеобразный ответ на проблемную ситуацию, которая возникла в связи с необходимостью обеспечить высокое качество образования. Исследуется содержание педагогической деятельности в условиях профильного обучения.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, профессионально-педагогическая компетентность, компетентностное образование, ключевая компетентность.

In the article the questions of the structure and value of professional competence in pedagogical activity of the future teacher are examined, as an original answer for a problem situation which arose up in the connection with a necessity to provide modern quality of education. Maintenance of pedagogical activity is also probed in the conditions of type studies.

Key words: jurisdiction, competence, competence approach, professionally pedagogical competence, competence education, key competence.

Постановка проблеми. Структура та значення професійної компетентності майбутнього вчителя у процесі гуманізації освіти набуває особливої актуальності, тому що підняти якість навчально-виховного процесу на новий рівень неможливо без наявності означеної характеристики тих, хто безпосередньо впроваджує в життя соціальне замовлення суспільства. Успішне виконання завдань навчання і виховання підростаючого покоління залежить від особистих і професійних якостей учителя, його творчого ставлення до своєї справи, любові до своїх вихованців та праці.

Питання професійної підготовки студентів вимагає перегляду традиційного змісту підготовки вчителя. Ідеться про розроблення нових теоретико-методологічних засад формування педагога нової генерації, здатного до реалізації освітньої політики як головної функції держави [5, с.93].

У наш час в Україні відбувається реформування освіти, на основі чого робиться спроба реорганізації освітніх моделей. Результати наукових пошуків, передового педагогічного досвіду вчителів та методистів переконливо визначають потребу в необхідності відмови від знаннєвої парадигми, оскільки: 1) сама по собі інформація втрачає вагу, якщо не має прикладного характеру, тоді як здобуття інформації стало пріоритетним у діяльності людини; 2) зникає необхідність перевантажувати пам'ять певними знаннями, зростає потреба вміти користуватися ними [10].

Компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість студента, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, педагогічній, технологічній і технічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин.

Запропонований підхід передбачає такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннєво орієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, що належать до багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій [2].

Тож подані вище поняття досить часто використовуються у вітчизняних і зарубіжних документах, рекомендаціях, дослідженнях, що стосуються передусім реформування освіти, стандартів базової і повної середньої та вищої освіти.

Загалом же в науковій практиці спостерігається нерозрізнення семантичних відмінностей між термінами «компетенція» та «компетентність». Це спричиняється, зокрема, невизначеним розмежуванням їх тлумачень у багатьох словниках. Однак фахові джерела показують нам тенденцію до обмеження терміна «компетенція», що зводиться до значення кола повноважень [1]. Компетентність же залишається ширшим за значенням поняттям, яке включає в себе обізнаність, поінформованість, широту інтелекту, професійну підготовленість [3].

Звернемося до інших словників. Деякі з них на першому місці подають прикметник компетентний (від лат. *competens* (*competentis*) - належний, відповідний): 1) правосильний, що має повноваження; 2) який має достатні знання в якій-небудь галузі. Відповідно компетентність характеризується як властивість за значенням компетентний [1; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні розуміння даного поняття в науковців різне, і навіть дехто вузько тлумачить поняття компетентності як суто поінформованості. З огляду на це Н.В. Кузьміна [6] та С.У. Гончаренко [3] розширюють його, уключивши також, окрім знань, умінь, необхідні для професійної діяльності.

Грунтовно зміст поняття «компетентність» було розкрито британським психологом Джоном Равеном у його працях «Компетентність у сучасному суспільстві» та «Педагогічне тестування». На його думку, компетентність - це специфічна здібність, яка потрібна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, що охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Наприклад, бути компетентним фотографом, пожежником, учителем - означає мати набір специфічних компетенцій різного рівня (спостерігати, бути глибоко обізнаним у предметі, самостійно ставити запитання, обстоювати власну позицію, вирішувати міжособистісні конфлікти). Під компетентністю він розуміє комплекс когнітивних та емоційних складників ефективної життєдіяльності людини й тлумачить це поняття як мотивовані здібності [12].

Метою написання статті є узагальнення та обґрунтування структури та значення професійної компетентності в педагогічній діяльності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки особливо важливими є питання безперервної професійної освіти, що забезпечує формування особистості майбутнього вчителя, який характеризується потребою в постійному самовдосконаленні, поповненні своїх знань, умінь, освоєнні нових технологій, а це веде до підвищення професійної компетентності суб'єкта, яку розуміємо як володіння особистісною освітою та як єдність теоретичної і практичної підготовленості до результативної професійної діяльності.

Українські вчені по-різному тлумачать поняття «компетентність». Найбільшого поширення у вітчизняній науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: умінь аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [11].

З розробок різних науковців, на нашу думку, заслуговують на увагу тлумачення А.К. Маркової та Н.В. Кузьміної. Так, у своїх дослідженнях А.К. Маркова характеризує зміст професійної компетентності педагога процесуальними та результативними показниками і визначає професійну компетентність фахівця як здатність та готовність виконувати особисту професійну діяльність. Учена професійною компетентністю вважає поєднання здатності та готовності до професійної діяльності [7], а А.М. Михайличенко, крім названих компонентів, уключає в це поняття ще й досвід особистості та її ставлення до справи [9].

Н.В.Кузьміна розглядає професійну компетентність майбутнього вчителя за фахом і визначає її як сукупність умінь педагога особливим чином структурувати наукове та практичне

знання з метою найкращого виконання педагогічних завдань [6].

Слід зазначити, що, крім професійної компетентності, яка має певну нормовану основу застосування (із вказаними критеріями якості діяльності та продуктів цієї діяльності), існує так звана ключова компетентність, що проявляється як певний рівень функціональної грамотності.

Аналіз наукової та методичної літератури підтверджує, що в педагогічній практиці зараз уже накопичено деяке розуміння змісту педагогічної діяльності в умовах профільного навчання, та свідчить про розуміння й підтримку викладачами необхідності розвитку вищої освіти, їх бажання підвищити її якість.

Дослідження професійно-педагогічної компетентності потребує адекватного розуміння її сутнісних характеристик, що відображають загальний зміст самої категорії компетентності.

Дослідження професійної компетентності вчителя почалося з робіт Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, С.С. Вітвицької. Це поняття автори визначають як:

- процесуально важливі якості, пов'язані з властивостями інтегральної індивідуальності педагога [6];

- здатність педагога перетворювати спеціальність на засіб формування особи, яка вчиться, з урахуванням обмежень і розпоряджень, що накладаються на навчальний процес вимогами педагогічної норми, у якій він здійснюється [7];

- праця вчителя, у якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особа вчителя, досягаються добрі результати в навчанні та вихованні школярів [8];

- знання і досвід, що дають можливості професійного, грамотного вирішення питань навчання і виховання [2].

Професійна компетентність – одне з найуживаніших нових понять, що з'явилися в педагогічній науці та освітній практиці України. Запровадження кожного нового поняття потребує наукового обґрунтування, уточнення розробки та тлумачення, зокрема педагогами, якщо це стосується збагачення понятійного та термінологічного апарату педагогіки за рахунок тих чи інших понять, які використовуються в різних зарубіжних системах, у міжнародних угодах.

Вітчизняна педагогіка вже має певні напрацювання в цьому напрямі. Різні аспекти проблеми компетентності розглядалися С.У. Гончаренком (тлумачення явища компетентності) [3], І.М. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань) [13], І.П. Яшуком (життєва компетентність особистості) [13], О.С. Овчаруком (європейські підходи до проблеми компетентності) [10], А.М. Михайличенком (професійна підготовка на основі стандарту компетентності) [9].

Деякі специфічні підходи до тлумачення поняття компетентності розробляються в професійній педагогіці, де останнім часом дедалі більшого поширення набувають ідеї підготовки кадрів, орієнтованої на розвиток компетентності. Як зазначає А.М. Михайличенко, поняття компетентність є ширшим від поняття кваліфікація [9]. Воно означає не тільки професійні знання, навички та досвід у певній спеціальності, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для досягнення необхідного результату на конкретному робочому місці в даній робочій ситуації. Компетентність - це реальна здатність домогтися мети чи результату, тоді як кваліфікація є лише потенційною здатністю виконувати завдання певної професійної діяльності.

Найчастіше поняття «компетентність» використовується в таких державних документах, як стандарти підготовки фахівців різних профілів. З використанням терміна «компетентність» подано вимоги не лише до викладача, а й до студента.

Значного поширення у світовому освітньому просторі набули ідеї американського педагога Едмунда Шорта (професора університету штату Пенсільванія), який присвятив проблемі компетентності багато ґрунтовних досліджень. Серед них такі: «Переосмислення явища компетентності», «Компетентність: дослідження значення та використання в освіті», «Концепція компетентності: її правильне та неправильне використання в освіті».

Едмунд Шорт дає наукове визначення понять «компетентність», «компетентний»,

«компетенція», а також обґрунтовує чотири загальні концепції компетентності [15].

Згідно з першою концепцією компетентність тлумачиться як поведінка або дія, тому розуміння компетентності в її межах пов'язується з набуттям людиною вмінь і навичок для певної діяльності, що не має творчого характеру.

У другій концепції вчений розглядає компетентність як володіння знаннями, уміннями та навичками. При цьому людина в кожній своїй професійній дії свідомо робить вибір, досконало знаючи свою діяльність. Суть концепції полягає в тому, що людина послуговується різноманітністю своїх знань та навичок для визначення: яку саме діяльність здійснювати і як має проходити цей процес.

За третьою концепцією компетентність виступає як ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважається достатнім. За таким тлумаченням, оцінка компетентності повинна даватися відповідно до певних державних стандартів чи критеріїв якості. Компетентність повинна відповідати рівню, прийнятому в професійній галузі або у сфері діяльності.

У четвертій концепції компетентність визначається як властивість або спосіб буття людини. Мета концепції - визначити характерні риси компетентності в цілому. В основі цього розуміння лежить визначення природи тієї чи іншої властивості, а також бажаність її для людини. На основі таких даних про людину можна схарактеризувати її як компетентну або некомпетентну [15].

Професійно-педагогічна компетентність майбутнього вчителя включає ряд компонентів [4]:

- аксіологічний, представлений загальнолюдськими цінностями, які обговорюються, критично оцінюються, привласнюються і стають такими, що становлять складову духовного світу людини;
- культурологічний, такий, що відображає різноманітні культурні сфери, у яких відбувається життєдіяльність людини; її здібності, необхідні в професійній діяльності; цінності і традиції національної культури і дії з їх збереження, відродження, відтворення;
- життєвотворчий, що припускає здатність до організації реальних подій, готовність до зміни й удосконалення побутових умов життя, перетворення мікросоціуму;
- морально-естетичний: переживання емоційно насичених ситуацій, гуманної поведінки, організації акцій милосердя, турботи про ближніх, терпимості до інших людей, адекватної самооцінки.

Базову складову педагогічної компетентності утворює система ключових і загальних компетентностей. Проте їх недостатньо, щоб відобразити характер педагогічної діяльності. Необхідно позначити ряд додаткових професійно-педагогічних компетентностей: інформаційну предметну і міжпредметну, психоло-педагогічну і науково-методичну. Вони забезпечуються не тільки знаннями в галузі викладання суміжних дисциплін, у галузі вікової і загальної психології, психології розвитку, приватної методики навчання, загальної педагогіки, але й уміннями вводити ці знання у зміст предмета, формувати необхідні наукові поняття, розуміти основні процеси і явища в галузі науки.

Вивчення та аналіз поняття професійно-педагогічної компетентності і сучасних вимог до спеціаліста дає змогу виділити основні якості майбутнього вчителя, які відображають його компетентність [4]:

- здатність до критичної оцінки особистого досвіду педагогічної діяльності;
- прагнення до формування і розвитку особистих креативних якостей, що дають можливість генерації педагогічних ідей; отримання високих педагогічних результатів;
- наявність високого рівня комунікативної культури і досвіду організації складної комунікації, що здійснюється в режимі діалогу;
- засвоєння культури отримання, відбору, зберігання, відтворення, обробки та інтерпретації інформації в умовах швидкого наростання інформаційних потоків;
- наявність методичної культури, концептуального мислення, здатність моделювати педагогічний процес і прогнозувати результати власної діяльності;
- здатність до вироблення індивідуального стилю педагогічної поведінки.

Висновки. Таким чином, під професійно-педагогічною компетентністю майбутнього вчителя ми розуміємо інтеграційну якість педагога, що склалася в процесі навчання і розвивається в ході професійної діяльності, утворену системою ключових, загальних і спеціальних компетентностей, які становлять собою сукупність професійно значущих властивостей і забезпечують успішну реалізацію педагогічної діяльності.

Таким чином, професійна компетентність майбутнього вчителя - це вихідне поняття для характеристики педагогічної діяльності викладача. Вона визначає рівень педагогічної готовності, є фактором дотримання спрямованості і проявляється у стилі педагогічної діяльності, у педагогічній кваліфікації викладача.

Усі ці нюанси нині особливо актуалізуються у зв'язку із входженням нашої освіти в Болонський процес, із необхідністю узгодження критеріїв фахової підготовки кадрів у нас і в Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
2. Вітвицька С. С. Педагогічний професіоналізм викладача вищого навчального закладу / С.С. Вітвицька // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук праць. - Рівне: Волинські обереги. – 2002. – Вип. 3. – С. 214-217.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 393 с.
4. Капітанець С. В. Проблема підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу ВНЗ у розрізі неперервної освіти / С.В. Капітанець / Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., – 2003. – С. 102-104.
5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 448 с.
6. Кузьміна Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н.В. Кузьміна. – М., 2001. – 130 с.
7. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессиональности учителя / А.К. Маркова // Педагогика. – 1995. – №6. – С. 24-27.
8. Митина Л.М. Нужен ли школе учитель? Психологические проблемы профессионального развития педагога / Л.М. Митина // Психологическая наука и образование. – 2008. – №3. – С. 15-18.
9. Михайличенко А.М. Навчання на основі компетентнісного стандарту / А.М. Михайличенко // Новий колегіум. – 2001. – № 3. – С. 46-50.
10. Овчарук О.С. Напрями реформування змісту освіти: загальноєвропейські підходи до формування компетентнісно-орієнтованого змісту шкільної освіти / О.С. Овчарук / Відкритий урок. – 2004. – №7-8. – С. 30-36.
11. Професійна освіта: навч. посіб. [уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред Н.Г. Ничкало]. – К.: Вища шк., 2000. – 325 с.
12. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: пер. с англ. / Джон Равен. – М. Когито Центр, 1999. – 144 с.
13. Тараненко І.М. Компетентність – вимога сучасності / І.М. Тараненко // Світло – 1996. – № 1. – С. 57-60.
14. Ящук І.П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук.: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / П.Ящук. – К. – 2001. – 21 с.
15. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misire in Education / E.Short // Journal of Teacher Education. – 1985. – Vol. 36. – № 2. – P. 5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Підборський Юрій Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 15.12.2012 р.